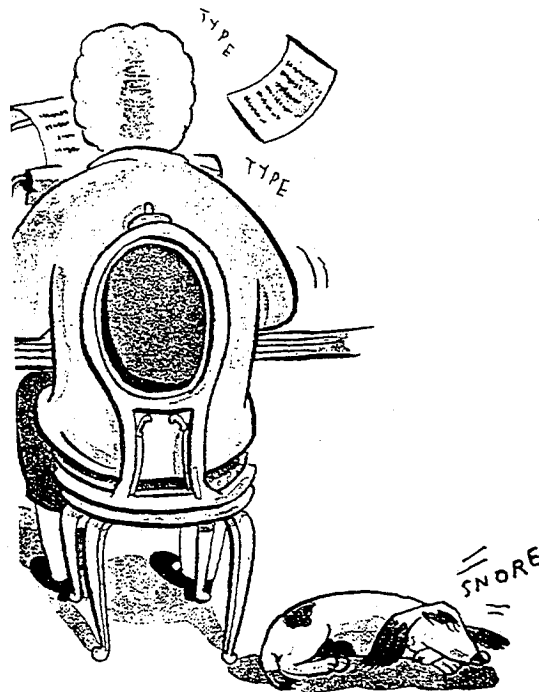
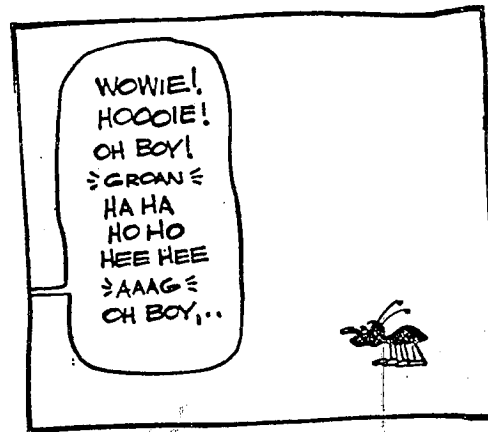

Figur 11: (GROAN); TYPE TYPE, SNORE

Mette Kunø og Erik Vive Larsen (udg.):
5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog,
Århus 1995

HVILKE ORD KAN MAN FORVENTE AT FINDE I DEN SENERE DEL AF ODS?

Af Anne Duekilde (Det danske Sprog- og Litteraturselskab)

ODS, Ordbog over det danske Sprog, er udgivet 1918-56. Det er en stor ordbog i 27 egentlige ordbogsbind der beskriver det danske rigssprogs ordforråd i perioden fra ca. 1700 til de enkelte binds redaktionstid. Som redaktør ved supplementet til ODS har jeg flere gange måttet gøre rede for de store mangler der præger værkets første del; nu vil jeg forsøge at give et indtryk af ordmedtagelsen i den fyldigere del, de bind der indeholder sidste halvdel af alfabetet.

Hvad vil det sige at et ord er medtaget?

Jeg er flere gange blevet spurgt om hvor mange ord der er i ODS, og jeg kan kun svare at jeg ikke ved det. Mig bekendt har ingen talt dem, og det er ikke helt selvfølgeligt hvad det vil sige at et ord er medtaget i ODS, for der er forskellige grader af medtagelse.

De egentlige opslagsord, trykt med fed skrift, er naturligvis den fornemste grad. Disse ord står på deres alfabetiske plads, og der er i reglen både redaktionelle oplysninger og kildeoplysninger til ordene. Men i henvisningsartiklerne, fx *præk*, *præt.* af *II.prikke*.

I.Pramme, en. se *Pram*.

prette, v. se *pride*.

prevenere, v. se *prævenere*,

får man kun en ordform og henvisningen til et andet opslagsord. En sådan ordform er et reelt ord for den der er stødt på den i en tekst, og det er ønskeligt at kunne slå det op. ODS medtager mange henvisningsartikler vedrørende fremmedord, dialektord og forældede former samt visse bøjningsformer; og det er særdeles nyttigt at disse ordformer er medtaget, for man har ikke altid viden eller sproglig fantasi nok til at slå op et bedre sted, hvis den aktuelle form ikke er at finde.

Underordnede sammensætninger

En lavere grad af medtagelse har visse sammensætninger og visse bøjningsformer der også kan opfattes som selvstændige ord, især verbalsubstantiver og participier. Se fx i artiklen *Projektion* to halvfede rækker af sammensætninger; under betydning 1: *Projektions-akse, -linie, -lære, -plan, -tegning*, under betydning 3: *Projektions-apparat, -billede, -linse*. Nogle af disse ord er kun lige nævnt, andre får en forklaring eller en kildehenvisning. De er en slags underordnede opslagsord, idet de er underordnet et andet opslagsord, men de står alligevel på næsten alfabetisk plads og er typografisk fremhævet. ODS selv regner dem faktisk for opslagsord, fx i henvisninger. Men det lykkedes ikke gennem bindene at fastholde et klart forhold mellem de halvfede rækker og rækkerne med en anden typografi (ordinær skrift eller spatieret ordinær).

Et andet eksempel er sammensætninger til *Type*. Her er der 9 opslagsord: *Type-eksempel, -fast, -forudsætning, -legeme, -lus, -metal, -mønster, -prøve, -ren*. Desuden er der opslagsordet *Type*, der behandler de hyppigste anvendelser af dette førsteled. Som eksempler på orddannelserne er der nævnt 28 ord, fordelt i tre alfabetiske rækker under to hovedbetydninger. En af disse rækker hedder: spec. i betegnelser for hvad der tilhører en bestemt standardtype, som *Type-hus, -kost, -mad, -vare, -vin*. I ODS' seddelmateriale har alle disse ord været repræsenteret, sammen med forskellige andre som slet ikke blev nævnt, fx *Type-billede, -dyr, -forskel, -fotografering, -kontrol* osv.

Denne sortering af sammensætningerne i egentlige opslagsord, ord der er medtaget under et andet opslagsord og ord der slet ikke er medtaget, kan være svær at forstå for ordbogsbrugeren. I dag kan man studse over at ordet *typehus* ikke er opslagsord. Men det har i 1940'erne næppe været almindelig kendt og brugt; det har ikke haft krav på at få en selvstændig artikel. Det belæg der ligger bag ODS' anførelse af ordet er fra den lille artikel *Typehuse* (1927) i *Salmonsens Konversationsleksikon*, hvor det forklares med ordet *standardhus*. I 1950'erne fik ordet en helt anden karakter som fast betegnelse for et udbredt fænomen. *Typehus* bør derfor være opslagsord i ODS-Supplementet, hvorimod *standardhus* står godt nok i artiklen *Standard*.

ODS er blandt meget andet en orddannelsesordbog, især med hensyn til 1.

led i sammensætninger. I oversigtsartikler som *Type*, *Silke*, *Svine*, *Søndags* er nævnt rækker af ord der ofte er betegnet som tilfældige eller letforståelige. Der kan være flere rækker til hvert førsteled, knyttet til visse betydninger af førsteledet, og det siges ofte udtrykkeligt at de nævnes "foruden de nedenfor anførte" sammensætninger.

Letforståelige sammensætninger som *Svine-ajle, -avl, -bestand, -besætning, -eksport* er anført i ODS i større eller mindre mængde, og i skiftende omfang som egentlige eller mere eller mindre underordnede opslagsord, evt. kun nævnt i en artikel om førsteledet. Hvis man ser på et efterled, fx *-avl*,¹ så kan der måske savnes en konsekvens gennem bindene. *Andeavl, Børneavl, Kornavl, Kvægaavl, Planteavl, Silkeavl* er opslagsord, hvorimod ordene *Frugtaavl, Roeavl, Svineavl* har en mere underordnet placering. Af en sådan forskelsbehandling må der ikke drages slutninger om ordenes frekvens eller om begrebernes stilling i kulturen. Pladsbesparende foranstaltninger måtte prioriteres højt, især i den senere del af ODS. Et andet eksempel: Som opslagsord er medtaget *Brøndtrug, Dejtrug, Kødtrug, Køletrug, Slagtertrug, Slibetrug, Svinetrug, Ædetrug*, hvorimod ordene *Vandingstrug* og *Æltetrug* står i oversigtsartikler; *Slibestenstrug* står halvfedt. Til vandings- og ælte- er der overhovedet ingen sammensætninger som opslagsord, men en lang række ord er brokket sammen i oversigtsartiklerne.

I artiklen *Svine* findes også (l. 60ff.) en række af ord der ikke er letforståelige og derfor får en indledende forklaring. Disse ord, bl.a. *svinefyldt, svinegod, svinehold, svinestædig*, er kaldt "mere tilfældige" sammensætninger, og de er præsenteret i citater. De mere faste betegnelser af samme art, bl.a. *svinedum, svinefuld, svineheldig* er medtaget som egentlige opslagsord. De nævnte adjektiver u. *Svine*- er medtaget som eksempler på en orddannelsesmulighed ved førsteledet, som resulterer i tilfældigt frembragte ord; hvis der havde været passende citater med fx *svinedårlig, svinetyk* eller *svinevarm*, så havde disse sammensætninger været lige så egnede. Den kvalificerede ordbogsbruger bør i ODS kunne finde oplysninger om mange ord der ikke selv er medtaget, altså fx såvel om *svinedårlig* som om *svinegod*, for det er leddet *Svine*- i den pågældende betydning der skal findes.

Den der vil slå ordet *Søndagsbilist* op, finder det ikke som artikel imellem

Søndagsbarn og *Søndagsblad*. Den energiske ordbogsbruger går derefter til artiklen *Søndags-* (trykt 1945), hvor ordet ikke er nævnt i den første række: *Søndags-andagt, -arbejde, -avis, -bal, -beskæftigelse, -besøg, -brug, ..* men i en gruppe lidt længere nede med nedsættende betegnelser, hvor ordene ikke kun er nævnt, men har fået kildehenvisning eller citat med. *Søndagsbilist* har henvisning til en avis 1936. De ældre ord *Søndagsjæger* og *Søndagsrytter* har derimod fået selvstændig artikel. Alle de nævnte sammensætninger er til at finde i nærheden af deres alfabetiske plads. Den der vil vide noget om ordet *lærerværelse* skal være mere end almindelig energisk, for dette ord findes hverken som opslagsord eller i artiklen *Lærer-*; det er derimod medtaget u. *Værelse* 3, med to kildehenvisninger (1883 og 1952). Denne placering er naturligvis uheldig, og en sådan praksis er da heller ikke almindelig. Tilsvarende findes dog *Aldersrente* under I.Rente 1.2 og *Børneværn* under II.Værn 3.4; man har indbygget små supplementsartikler. Det er forståeligt, hvis en og anden vil hævde at lærerværelse ikke er at finde i ODS. — Situationen er en anden hvis en sammensætning er nævnt som et eksempel i andetleddets artikel, for at vise en særlig produktivitet; se fx *Kulturapostel* u. *Apostel* 2.3 S.

Verbalsubstantiver og participialadjektiver

De følgende ord er ikke opslagsord i ODS:

omregning, påføring, påhældning, sværgen, sværgning, svævning, svømning, afsat, indsat, oversat; passende, pågående, udadgående, udsvævende.

Opslagsord er derimod:

Omredaktion, Omridsning, Paasyning, Paastrygning, Sværtning, Syltning; Kunnen, Nysen. oplagt, passé, paaholden, paaholdende, sammensat, svoren, udadvendt, udgående, udhørt.

Det er en regel i ODS at verbalsubstantiver regnes for bøjningsformer og derfor ikke får selvstændig artikel, medmindre ordet har en konkret betydning ved siden af den verbale. Dette er altså grunden til at eksempelordene fra *omregning* til *svømning* ikke er opslagsord, og at ordene fra *Omredaktion* til *Syltning* er. — Ord som *Kunnen, Nysen* er der meget få af i ODS. Hovedreglen er at denne ordmulighed end ikke er nævnt under verbets bøjningsformer. Kun når

en-formen er den dominerende form eller det eneste mulige verbalsubstantiv, har den haft en chance. *Sværgen og banden* er at finde i et citat under verbet *bande*, det er det hele.

Opslagsordene *passé, sammensat, svoren* står i henvisningsartikler der viser brugeren hen til punkter i verbalartiklerne *passere, sammensætte, I.sværge*. Der kan næppe gives holdbare regler for hvornår et verbaladjektiv har fået selvstændig artikel eller i det mindste en henvisningsartikel, og hvornår det skal søges under verbet.

Hvor mange ord er der i ODS?

Hvis man ville give sig til at tælle ordene i ODS, burde man nok føre et regnskab med flere kolonner. På denne måde angives antallet af ord i 2. udgave af Oxford English Dictionary, 1989, som ifølge indledningen har 290 500 opslagsord. Når hertil kommer de fremhævede faste ordkombinationer, kommer tallet op på 616 500.

I en betydningsordbog kunne man også tælle de ordbetydninger som ordbogen opstiller og definerer, og de flerordsudtryk (idiomer og termer) der er forklaret. Sådan har Svensk ordbok fra 1986 gjort. Den oplyser at der er 58 000 opslagsord. Det svarer så nogenlunde til antallet i den danske retskrivningsordbog. Derefter gøres der rede for antallet af de forskellige betydningsenheder der indgår i artiklerne. Det totale antal betydningsmæssigt behandlede enheder i etbindsordbogen Svensk ordbok kommer op på 120 000.

Hvis jeg skulle give et bud på antallet af ord der er til at finde i ODS, redaktionelt fremhævet på en eller anden måde, så ville jeg foreslå et sted mellem en kvart og en halv million. — Nok så vigtigt som antallet af ord i en ordbog er det naturligvis hvilke ord der er udvalgt til at blive behandlet, og hvordan ordbogens behandling af dem er. Men her vil jeg holde mig til ordudvalget og ikke komme ind på hvad der står i artiklerne.

Ordudvalget i ODS

Enhver ordbog, stor eller lille, udvælger som opslagsord en vis del af sprogets ord. Valget er bestemt af den pågældende ordbogs formål og størrelse, og af det ordstof

som redaktionen har haft adgang til.

ODS har til formål at give en fremstilling af redaktionstidens ordforråd og at vise udviklingen i ordforrådet siden ca. 1700. Den afgrænsning af ordstoffet som er beskrevet i ODS-indledningen, 1918, er gældende for hele værket. Der er tale om en grænse mod de udprægede dialektord, mod navnestoffet og mod de individuelle orddannelser, fx i poesi, i journalistik og i slang. Endvidere skal det afgøres hvilke fremmedord der tilhører det almindelige sprog og ikke kun et fagsprog. Med hensyn til det danske ordstof tales der ikke om en afgrænsning mod fagsproget, og det er da også karakteristisk for ODS at der medtages et meget stort antal faglige orddannelser. Omfanget var oprindeligt bestemt til 15-17 bind, men materialet voksede, og omfanget kunne ikke holde. I 1930 lykkedes det at argumentere overbevisende for en udvidelse, og bindtallet blev sat op til i alt 25 eller 26 bind. Hvis det nye omfang skulle holde skulle der endda redigeres strammere end det var sket i bogstaverne K og L. Da materialet stadig voksede blev det svært at tilgodese alle sider af ordforrådet på bedste måde.

De ord der er svære at forstå er det naturligvis mest nødvendigt at give en forklaring. Derfor begunstiges fagord og forældede orddannelser på bekostning af samtidens almindelige ord; se fx om behandlingen af sammensætninger med *Stats-* i indledningen til ODS-Supplementet, ODS-S.I.xii. Denne prioritering kan gå ud over den der sidder og skriver, fx en oversætter, der ofte sidder med spørgsmålet: hvordan siger man egentlig på dansk? Er der frit valg mellem kvægavl og kvægdrift? svineavl og svinedrift? Betydningsordbogen (også kaldt passivordbogen: hvad betyder det?) kommer i konflikt med formuleringsordbogen (aktivordbogen: hvordan hedder det?) om hvad der er interessant eller uinteressant at få med.

I det følgende vil jeg indsnævre spørgsmålet om ordudvalget i ODS til to særlige spørgsmål:

- hvor godt registreres nye ord i dansk fra de seneste årtier før trykningen?
- hvordan er medtagelsen af fremmedord i den senere del af ODS?

ODS som nyordsbog

I eksemplerne ndf. er året for ordbogens ældste belæg anført, men mange af

ordene kan sikkert findes brugt før dette årstal.

Medtaget i 1931: *luftdygtig* (førstebeleg 1920), *luftfotografere* (1925), *Lufthavn* (1919; med jf.-henvisning til *Luftfartshavn* og *Flyvehavn*), *Luftkrig* (ordbogen D&H. o.1910, citat 1931), *Luftpost* (1913), *Luftsport* (o.1910, jf. *Flyvesport*).— Nævnt i artiklen *Luft-* uden kildehenvisninger: *Luft-angreb*, *-befordring*, *-bombardement*, *-droske*, *-eskadre*, *-kamp*, *-lov(givning)*, *-omnibus*, *-rute*, *-soldat*, *-stridskræfter*, *-styrke*, *-trafik*, *-transport*, *-tropper*, *-værn*.

Ikke i ODS (Jeg nævner kun ord der er fundet i kilder tidligere end ODS-afsnittets trykår; S betyder supplementssamlingen): *luftbombardere* (S 1917), *luftfartsselskab* (S 1918), *luftfærge* (S 1920), *luftliner* (S 1925), *lufttjeneste* (S 1912, mil.).

Medtaget i 1933: *nationalisere* (jeg tænker på bet. 1.2: inddrage som stats-ejendom, 1919), *Nationalpark* (1919), *Nationalsocialist* (1930), *nationalsocialistisk* (1930), *Nationalstat* (1907; betegnet som sjældent; S 1924ff.), *Nazisme*, *Nazist*, *nazistisk* (alle 1932), *negerbrun* (1922), *Negerfedt* (1930), *Negerkaffe* (1918), *Negerkys* (1924).

Ikke i ODS: *nazi* (i betydningerne nazisme og nazist, S 1930), *negerkrus* (S 1921), *negerkrøl* (S 1926), *neonreklame* (S 1930).

Medtaget i 1948: *tværpolitisk* (1945; tvær- blev produktivt i 1950'erne, se Nye ord i dansk 1955-75), *Typeeksempel* (1932), *Typemønster* (1942), *tyskerklippet* (1947), *Tyskerspring* (1933), *Tyskerarbejder*, *-lejr*, *-pige* ofl. u. *Tysker-* (som eksempler på speciel nedsættende brug i besættelsesårene).

Ikke i ODS: *tyggetablet* (S 1940), *typebestemme* (S 1945), *tøjdyr* (S 1936), *tørblod* (S 1947).

Da ingen havde til opgave specielt at jage de nye ord, kan det af og til imponere hvad der blev indfanget. Men samtidens nye ord er ret iøjnefaldende for den opmærksomme læser, og det er god reklame at have de nyeste ord med; selv om en ordbog der skal dække over 200 år nok kunne have grunde til at være tilbageholdende med neologismerne. Sprog- og kulturhistorisk er det vigtigt at få registreret ikke blot det sejrende ord, men også - fra passende kilder - de ord der en tid konkurrerer om føringen, fx *Flyvehavn*, *Lufthavn* og *Luftfartshavn*.

Fremmedordene

Der findes i ODS' arkiv en protokol med titlen Fremmedord m.m. Den er blevet benyttet gennem hele redaktionstiden til notering af de fremmedord som blev overvejet nøje og diskuteret i redaktionen før medtagelsesspørgsmålet blev afgjort. Protokollens venstresider indeholder ord der er medtaget, højresiderne ord der er udeladt. Foran i bogen er der en indholdsfortegnelse til de ca. 100 sider. Her ses emneområder som arkæologi, biologi, bjergværkssprog, bogtrykkersprog, botanik osv. samt dialekt, egennavne, folkenavne, forældede ord, fremmedord i alm., norsk, partinavne, slang, varebetegnelser m.m.

Som eksempler vil jeg vælge alle ord der begynder med S (rentrykt 1938-45) fra et par af områderne:

Fysik: — medtaget: *spektral*-, *Spektrum*; — udeladt: Shunt, spektro-, Stratosfære, Telegrafon.

Handelssprog: — medtaget: *saldere*, *Saldo*, *Schartek*, *sekunda*, *senior*, *Silo*, *Singel(s)*, *Slitage*, *Solaveksel*, *Solvens*, *solvent*, *Sort*, *Sortiment*, *spedere*, *speditere*, *Spedition*, *Speditør*, *Speser*, *Sterling*, *Stevedor*, *Superkargo*; — udeladt: Shilling, Shipping, Skont(r)o, skont(r)ere, Slogan, Soldo, Sou.

Kunst m.m.: — medtaget: *Silhouet*, *silhouettere*, *Soffit*, *stupere* (tvære linjer eller farver ud med en stup); — udeladt: Silhouetterer, Silhouettør, Surrealisme, Surrealist, Symbolisme, Symbolist.

Partinavne: — medtaget: *Skandinavist*, *-visme*, *Socialdemokrat(i)*, *Socialist*, *Syndikalist*; — udeladt: Sansculot, Septembrist, Sionist, Socinianer, Spartakist.

Fremmedord i alm.: — medtaget: *Sandwich*, *Shibbole*, *Seelenverkooper*, *Sentiment*, *Sinecure*, *Sire*, *Sixpence*, *Slipover*, *Slippers*, *Slum*(kvarter), *smart*, *Smoking*, *Snapshot*, *shotte*, *Soiré*, *Sottise*, *Souper*, *soupere*, *soutenere*, *Soutenør*, *Souvenir*, *Soujet*, *Speaker*, *Speed*, *speede*, *Speedometer*, *Spencer*, *Spleen*, *sprokke*, *stante pede*, *Stilleben*, *Stores*, *Struggler*, *Studiosus*, *strikt(e)*, *Svada*, *Svagger*, *Sweater*, *Surtout*; — udeladt: *Schnitzel*, *selfmade*, *satisfaktionsfähig*, *sex appeal*, *Septictank*, *Shorts*, *Shortstory*, *sic*, *sincere*, *Sinceritet*, *Sir*, *Slogan*, *Sonderling*, *Soufflé*, *Soufflet*, *Soulagement*, *soulagere*, *Soumission*, *Sous(chef)*, *Soutane*, *Souterrain*, *Soutien*, *Spaghetti*, *Spahi*, *Speech*, *Steam*, *steame*, *Steamer*, *Sturm*

und Drang, sub (rosa), sub-, Suitcase, studiosus perpetuus, Surprise.

Når der kun fandtes få citatsedler til et ord medvirkede dette naturligvis til dommen udeladelse af ordet, og da fremmedordene i skønlitteraturen, i aviser og i tidsskrifter i alt for høj grad var blevet forbigået ved indsamlingen af materiale, er citatmangel karakteristisk for denne side af ordstoffet, både m.h.t. de udeladte og de medtagne ord. Alt for tit er ældste belæg en fremmedordbog.

Der er naturligvis medtaget forældede eller faglige ord som vi i dag ikke kender, fx fra handelssproget *Speser*, omkostninger, fra gruppen fremmedord i almindelighed *Seelenverkooper* (samvittighedsløs hverver, der er brugt af bl.a. Søren Kierkegaard), *sire*, Deres majestæt (hvorimod det engelske *sir* er udeladt), *surtout*, en slags frakke eller en bordopsats. — I rækkerne af medtagne ord kan det af og til undre at der har været tvivl om medtagelsen, fx af de engelske ord *slipover*, *slippers*, *slum*, *smart*, *smoking*, som dog i 1940'erne havde fået en sikker placering i ordforrådet. — Der er udeladt ord som på redaktionstidspunktet har været på vej ind i sproget, men som altså endnu ikke var en selvfølgelig del af det danske ordforråd, fx *shorts*, *slogan*, *spaghetti* (men makaroni var velkendt fra Oehlenschlägers til Frøken Jensens kogebog) og *surrealisme*. *Schnitzel* kom ikke med i 1938, men i 1941 kom *Snitsel* med, hvor kødretten er en af betydningerne.

Pladsmangelen var et særdeles alvorligt problem for den senere ODS. Mange udeladelser skyldes hverken citatmangel eller en leksikografisk vurdering af ordenes brug, men simpelthen pladsmangel, og altså en prioritering af det etymologisk set danske ordstof.

Hvilke ord kan man forvente at finde i den senere del af ODS?

Svaret kunne være: det er ikke godt at vide, slå hellere op! Og med hensyn til sammensætninger kan det anbefales at prøve i en evt. samleartikel om førsteledet i sammensætninger. Verbalsubstantiver og participialadjektiver skal ofte søges i verbets artikel.

Den senere del af ODS er fyldigere end begyndelsen. Men værket er præget af at fornuftige manuskripter ofte skulle beskæres hårdt, for at omfangsoverskriderne ikke blev alt for store. Det gik ud over mange opslagsord.

Men det skal også understreges at man ikke kun bør tænke på de traditionelle ord. Produktive led er en vigtig del af ordforrådet i et sprog; de har krav på leksikografisk behandling, og det får de i vid udstrækning i ODS.

ODS-Supplementet kan rette op på nogle af ODS' mangler og svagheder, men et supplement er ikke en ny udgave, det kan og skal ikke redigere hovedværket om.

Note

1. Om registreringer af sammensætnings andetled se ODS-Supplementet.I.xxi: Efterledsregistrant til ODS. - Med -avl findes følgende ord:

Opslagsord og ssgr. trykt med halvfed skrift: Aars-, Ande-, Bi-, Blandings-, Bog-, Børne-, Familie-Fiske-, Fjerkræ-, Frem-, Fuldblods-, Fæ-, Halvblods-, Husdyr-, Ind-, Korn-, Kvæg-, Land-, Muldyr-, Op-, Ord-, Over-, Plante-, Præstegaards-, Remonte-, Ren-, Rodfrugt-, Runkelroe-, Selv-, Silke-, Silkeorm(e)-, Slægtskabs-, Sports-, Sprog-, Stam(me)-, Sukkerroe-, Sukkerør(s)-, Sølvræve-, Tohestes-, Ud-, Ørredavl.

Ord i oversigtsartikler: Bomulds-, Faare-, Foder-, Frugt-, Frø-, Gaase-, Gede-, Græs-, Heste-, Hjemme-, Honning-, Humle-, Hvide-, Hø-, Hønse-, Hør-, Kaffe-, Kalkun-, Kanin-, Kartoffel-, Kløver-, Krap-, Krebse-, Krydsnings-, Lucerne-, Løg-, Majs-, Olie-, Opium(s)-, Pære-, Ren-, Rensdyrs-, Ris-, Roe-, Rug-, Safran-, Slave-, Snegle-, Straa-, Struds(e)-, Stude-, Stutteri-, Sukker-, Svampe-, Suibel-, Svine-, Sæde-, Te-, Tobaks-, Toheste-, Traver-, Træ-, Tulipan-, Vildt-, Vin-, Æble-, Æsel-, Østersavl.

Svine-, i ssgr. [svi(ˈ)na-] (i de nbf. 1.60ff. nævnte ssgr. alm. m. hovedtryk paa begge ssg-led). især af Svin 1 (jf. Svin-samt Svins- i Svins-oiden); saaledes foruden de nbf. anførte i mange mere tilfældige ell. let forstaaelige ssgr. (navnlig i ell. fagl.) som Svine-ajle, -avl, -bestand, -besætning, -eksport, -flok (jf. -drift 2), -foder, -fodring(s-forsøg), -gødning, -handel, -handler, -hjord, -hytte (jf. -hus), -influenza, -kasse, -kastning, -kolera, -lort, -marked, -mæg, -opdræt(ning), -opdrætter, -pranger, -pris, -race, -rosen, -skarn, -slagter, -slagtning, -slægt, -sygdom, -tinte (jf. -syge), -transport, -tælling, -udførsel, -vogter; spec. om dele af det slagtede svin oln. (jf. Flæske-) som Svineben, -blod, -bøv, -filet, -flomme, -hjerter, -ister, -kam (jf. I. Kam 4.1 slutn.), -karbonade, -kotelet, -krop, -lever, -mørbrad, -nyre, -side, -skank, -skinke, -tunge. || (dagl.) til Svin 1 og 3 samt svine 1, i udtryk for noget urentligt (tilsmudsende) ell. noget groft, ubehageligt, uordentligt, daddelværdigt, umoralsk (svinsk) oln. ell. undertiden med (blot) forstærkende bet.; jf. Svine-butik, -bæst, -fuld, -held oln.; saaledes ogs. mere tilfældige (ikke nbf. behandlede) ssgr. som Svine-arbejde, -avis, -blad, -iere (jf. -vej) samt (mindre br.) ssgr. som fig.: (arresten) er svinefyldt med Rotter og Skarnbasser. K.Becker.VV.I. 35 (jf. -fuld). Jeg lavede sgu en svinego' Forretning i Gaar. Ekstrabl. 11.11.1932.3.sp.1 (jf. -heldig). Der var i alle Stuer, hvad man vulgo kalder en Svinehede. de Meza. Krigs-Dagbøger 1849-51. (1928). 210. det er svine-koldt. Chr.Engelst.SL.80 (jf. hundekoldt). vi er noget rigtig Svinerak. CF.Mortens.EF. 176. svinestædig. Schand.O.II.147.

XXII. Bentrykt 7/4, 1944

Projektion, en. [projæg(ˈ)joːn] ft. -er. (fr. projection; fra lat. projectio, vds. til projicere, se projicere; jf. Projekt, projektere osv.) 1) (især mat.) gengivelse, afbildning af et punkt ell. en punktsamling (plan figur, legeme) paa en plan (projektionsplanen, billedplanen) ved dragning af rette linier gennem punkterne til skæring med billedplanen; ogs. om den ved afbildningen fremkomne figur. Primon.Lexicon.(1807). Et Liniestykke AB's Projektion paa en Linie L er det Liniestykke, som afskæres paa L af to Linier fra A og B vinkelrette paa L. Geom.60. || i billedl. En Projektion af den mykeniske Storstat er Zeus Overherredømme over sine guddommelige Vasaller. Gymnasieskolen.1927. 113. || hertil bl. a. Projektions-akse, -linje, -lære, -plan, -tegning (se f. Sal. XIX.592). 2) (geogr.) fremstilling af (en del af) jordens overflade paa et plan; kortprojektion. Meyer. Sal. XV.349ff. 3) (til projicere 2; fagl.) frembringelse af et billede v.hj. af optiske linser oln. J.Baden.Fr.O. nu især om henkastning af et lysbillede paa en skærm. Sal. XIX.592. || hertil bl. a. Projektions-apparat (o: lysbilledapparat), -billede, -linse (McKnudsen.Fysik.1928). 631.

Type-, i ssgr. især i flg. anv.: 1) (især fagl.) af Type 2, f. (foruden de nbf. medtagne) Type-betegnelser, -forskæl, -samling (f. af oldsager); spec. i betegnelser for hvad der tilhører en bestemt standardtype, som Type-hus, -kost, -mad, -vare, -vin (se u. bet. 2.1). 2) (fagl., især bogtr.) af Type 4, f. (foruden de nbf. nævnte) Type-art, -form, -højde, -materiel, -sats, -snit (jf. II. Snit 4.3), -støber(i), -sæt, -tryk, -trykt (bog), og betegnelser for (dele af) maskiner, apparater, der anvender (ell. fremstiller) typer, som Type-arm, -henter, -hjul, -stang, -støbe-maskine, -sættmaskine, -telegraf, -tryk-apparat, -tryk-telegraf. || **eksempel**, et eksempel, der viser en type (2) af noget. Brøndum-Nielsen.GG.II.362. (undervisningen i regning bestaar ofte kun) i gennemgang og demonstration af typeexempler. Vor-Ungdom.1944/45.255. -**fast**, adj. [2] (biol.) om art, anlægstype: som holder sig uforandret.

XVI. Bentrykt 11/4, 1935

XXIV. Bentrykt 11/4, 1948

Mette Kunø og Erik Vive Larsen (udg.):
5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog,
Århus 1995

DE JOURNALISTISKE GENRER SOM TEKSTLINGVISTISK PROBLEM

Af Finn Frandsen (Handelshøjskolen i Århus)

1. Indledning

En fransk litteraturforsker hævdede for nogle få år siden, at "spørgsmålet om genrernes status altid har fokuseret på de litterære genrer og så godt som ikke er blevet stillet i forhold til de ikke-litterære genrer eller de mundtlige diskursive praksisser" (Schaeffer 1989, 7). Årsagen til denne eksklusive interesse for de litterære genrer skulle være, at spørgsmålet om genrerne for litteraturvidenskabens vedkommende er identisk med spørgsmålet om litteraturens væsen. Litteraturen udgør nemlig blot "regionale områder af et bredere semiotisk område, nemlig de verbale praksisser, der ikke alle er kunstneriske: problemet med den ekstensionelle og definitions-mæssige afgrænsning af litteraturens (eller poesiens) felt kan derfor forekomme afgørende" (op. cit., 9).

Enhver, der har et vist kendskab til tekstlingvistik, ved, at denne påstand næppe kan siges at have gyldighed for de sidste to-tre årtier: tekstgenrer, teksttyper og tekstsorter¹ har været et forskningsområde lige siden tekstlingvistikken blev konstitueret som disciplin omkring 1970, og man har både interesseret sig for litterære og ikke-litterære genrer; ja, jeg ville endda formulere det sådan, at man først og fremmest har interesseret sig for de ikke-litterære genrer.

Tekstgenrer, teksttyper og tekstsorter er altså et anerkendt forskningsområde inden for tekstlingvistikken, men det er også et område, hvor der endnu ikke hersker nogen form for paradigmatisk konsensus. Et signal om, at løsningsforslagene er mange og går i forskellige retninger, er de oversigtsartikler, som forsøger at opstille "typologier over typologierne". Bernard Schneuwly fra gruppen omkring Jean-Paul Bronckart i Geneve har f.eks. opstillet seks grundlæggende typer af teksttypologier, der som typologiseringsbasis har:

1) en heterogen liste over såvel tekst-interne som tekst-eksterne kriterier, der gør det muligt at karakterisere et bestemt antal tekster

Sandig (1972), som opstiller ikke mindre end 20 forskellige kriterier (efter systemet +/-: talt, spontant, monologisk, 1. person osv.), er et typisk eksempel på denne fremgangsmåde.

2) de sproglige og/eller kognitive procedurer, som dominerer i en tekst

Det er under denne type, man finder de meget anvendte teorier om fremstillings-

1) Bortset fra et enkelt sted (se note 7) skal jeg ikke i denne artikel komme ind på de terminologiske forskelle, som der eksisterer inden for de forskellige tekstlingvistiske traditioner: begreberne *genre*, *type* og *sort* skal derfor betragtes som synonyme. Jeg skal heller ikke komme ind på genrebetegnelsernes status (er de en del af genstandsfeltet eller tilhører de genreteorien som metasproglig konstruktion?).